

РЕЦЕНЗІЇ Й ОГЛЯДИ

Мулярчук Є.І.

НОВА ПАРАДИГМА ОСМИСЛЕННЯ СУБ'ЄКТНОСТІ УКРАЇНИ

(Пирожков С., Хамітов Н. «Цивілізаційна суб'єктність України:
від потенцій до нового світогляду і буття людини».

Київ: Наукова думка, 2020. 255 с.)

Питання про потугу України стати самостійним суб'єктом геополітики, творити свою історію непокоїть і надихає суспільних діячів, науковців, громаду патріотів і борців за ідеали суверенітету й незалежності нашої країни у багатьох генераціях. Водночас і скептики та недоброзичливці різного гатунку не оминають нагод висловитися з цієї теми. Тим паче актуальними є фахові дослідження, в яких обґрунтовують можливі відповіді на це питання.

Такою є, зокрема, розвідка Голови секції суспільних і гуманітарних наук НАНУ, академіка НАНУ С. Пирожкова і доктора філософських наук, професора, провідного наукового співробітника Інституту філософії імені Григорія Сковороди НАНУ Н. Хамітова, яка присвячена проблемі цивілізаційної суб'єктності України. Науковій спільноті добре відома співпраця цих учених у галузі суспільних наук, що втілена у низці статей та щорічних

національних доповідях НАН України, результатом якої стала рецензована монографія.

Ставлячи на меті осмислення потенцій і перспектив цивілізаційної суб'єктності України, автори розкривають її динамічний характер. Йдеться про те, що самовизначення країни не може відбутися лише на ґрунті безперечно необхідного усвідомлення власної історії та культурної традиції. Сьогодення і подальша доля країни, її ідентичність та вибір світових партнерів здійснюється у відповідь на складні геополітичні, економічні, технологічні, екологічні, антропологічні та світоглядні виклики.

Тому автори пропонують погляд на суб'єктність України в цивілізаційному і в антропологічному аспектах на ґрунті методології «метаантропологічного потенціалізму», яка дає змогу прояснити параметри наявного буття соціальної системи і людини в цій системі, розробити модель цієї системи і стратегії її втілення, реалізуючи в такий спосіб гуманістичний цивілізаційний проєкт, що сприятиме гідній самореалізації кожної людини.

Дійсно, пошук можливостей розкриття і реалізації людського потенціалу за часів ускладнення соціальної реальності, за умов технологічних трансформацій і економічних криз, що спричиняють зміни в структурі зайнятості, вивільнення трудових ресурсів, є нагальною проблемою для світової спільноти. Екологічна криза і гуманітарні проблеми за часів пандемії лише загострюють цю ситуацію. У складних соціально-економічних і військово-політичних обставинах України неможливість забезпечити гідні умови людського розвитку має наслідком трудову міграцію і демографічну кризу, що сягають загрозливих обсягів. Якщо для забезпечених країн наплив мігрантів становить переважно соціальну й культурну проблему, то в Україні це відплив активного населення, включаючи й «академічну міграцію», який підважує її майбутнє.

Цивілізаційна ідентичність країни, яку автори монографії визначають як результат усвідомлення її своєрідності «в економічній, політичній і духовно-культурній царинах і свого місця у світі, а головне – місії в ньому, що дає змогу набуття суб'єктності у світі» (с. 77), неможлива без її оформлення у свідомості не лише активної частини, але й більшості суспільства. Протидію формуванню цивілізаційної ідентичності створює гібридна війна, яку в Україні і на теренах деяких інших пострадянських держав розгорнула Росія. З іншого боку, зовнішня агресія консолідує країну, але за умови її розвитку, каталізатором якого, як зазначають С. Пирожков і Н. Хамітов, є для нашої країни євроатлантичний вектор. Не лише військова, але передусім соціальна і моральна складова такого вибору – на користь демократії, свободи волевиявлення і неспотвореного владою і корпоративними інтересами громадського дискурсу – є опертям для суб'єктності України в геополітичному просторі.

Привертає увагу те, що автори монографії вбачають основу для євроатлантичної інтеграції і власної цивілізаційної суб'єктності України в

християнському гуманізмі як філософії і практиці відкритості, яка заперечує «будь-який поділ людей за етнічною чи культурною ознакою» (с. 134). Отже, йдеться не про консервативний бік релігійної традиції, а про універсалізм зокрема секуляризованих християнських цінностей, які й сприяють реалізації людського потенціалу, розкриттю його глибинних можливостей та інтегрують «буденний, граничний і метаграничний виміри людського буття», що власне й пропонує заявлена стратегія «метаантропологічного потенціалізму». Варто погодитися з думкою авторів, що європейська інтеграція забезпечує цивілізаційний розвиток нашої країни, який зміцнює її суверенітет і створює умови самореалізації громадян.

Проте лише та країна є суб'єктом у світі, яка має власне бачення майбутнього, в якому ефективну реалізацію її міжнародної позиції і можливостей здійснюють шляхом самореалізації її громадян. Саме такий образ майбутнього автори монографії називають «гуманістичним цивілізаційним проєктом». Власне кажучи, йдеться про світогляд, що не можна не відзначити в річищі світоглядно-антропологічної традиції в українській філософії. У цьому ж річищі витлумачено поняття свободи та її процесуальності у застосуванні до розуміння суспільного та особистісного буття людини. Суб'єктність спільнот та особистостей є динамічною. Цивілізаційний вибір здійснюється кожного разу і в новій ситуації, безпека і незалежність країни, як і гідність людини, утверджується у кожен годину її існування. Здійснення свого неповторного призначення (хотілося б сказати «покликання». – *Є.М.*), щастя і самореалізація як мета буття в індивідуальному і суспільному вимірах є й запобіжником від репресивності й саморепресивності людини та «вічної провінційності» країни (с. 161). Забезпечення цього вибору й відповідних умов людського життя стає метою суспільної консолідації. Важливу роль у цьому процесі, на думку авторів, мають відіграти освітяни та науковці, зокрема філософи. Відповідно висувається цивілізаційний ідеал ноосферного розвитку як інтелектуальне надбання української науки з часів геніального вченого і філософа В. Вернадського, який створив світоглядні передумови запропонованої авторами концепції ноосферної цивілізації – цивілізації розуму, консолідації та консенсусу.

Книга С. Пирожкова і Н. Хамітова дає зважений, науково обґрунтований гуманістичний погляд на позицію і світоглядні орієнтири України у сучасному світі. Критика чи полеміка щодо запропонованих підходів і висновків, яка завжди можлива, не є й не мала бути метою цієї рецензії, адже вимагала б більш розгорнутого фахового аналізу та порівнянь різних концепцій. Ми ж натомість радимо цю монографію широкому колу науковців і громадськості для ознайомлення, власного продумування і обговорення порушених у ній тем.